

SERIJA NESREĆNIH DOGAĐAJA, ILI „DA LI JE STIGMA BILA VAŽNIJA OD DETETA?“

(Lidija Dimkovska: *Rezervni život*, preveli sa makedonskog Milenko Pajić i Uroš Pajić, Agora, Zrenjanin, 2015)

Raspad SFRJ i oružani sukobi koji su usledili nakon njega još uvek su, razumljivo, primarne teme velikog broja autora regionalne književnosti, a sve što je bilo posledica toga – ekonomski problemi, političke nestabilnosti, promenjene granice, nesta(bi)lni identiteti, emigracije i dr. – ono je od čega pisci najčešće kreću ili gde završavaju. Međutim, kako je to u poslednje dve decenije postalo opšte mesto u našoj i susednim književnostima, da bi delo koje obrađuje datu tematsku ravan moglo da se istakne, ono mora uključivati nešto drugo sem raspada države i pozicije pojedinca nakon takve traume. Drugim rečima, kada pisci ne bi tražili specifične junake i upečatljive sudbine, svaki tekst koji se oslanja na ovaj istorijski momenat izgledao bi isto. Ako pak uspeju da pronađu te junake, pomenuti događaj postaje manje primetan u delu i degradira se u nešto sekundarno – stalno je, naravno, prisutan, ali nije uvek najprimetniji – što dozvoljava pojedinačnoj ljudskoj tragediji da osvoji čitalačku pažnju. Jedno od takvih dela je i roman *Rezervni život* makedonske spisateljice Lidije Dimkovske, dostupan i našim čitaocima u prevodu Milenka i Uroša Pajića.

Nagrađena Evropskom nagradom za književnost, ova višeslojna i poližanrovska priča o Srebrni i Zlati, sijamskim bliznakinjama spojenih glava, sve vreme varira između intimne ispovesti i jednog opštijeg konteksta u kojem su one epitomi hiljada drugih, neimenovanih savremenika. One se mogu posmatrati kao junakinje antičke tragedije, ali i u modernom kontekstu istraživanja Artura Milera o pogodnosti „običnog“ čoveka da bude junak tragedije: mada njihove sudbine nikako nisu uobičajene, problemi sa kojima se susreću, životne situacije koje ih obeležavaju i iskušenja koja im se nameću ipak jesu, te čitalac, kako radnja napreduje, polako počinje prepoznavati sebe u njihovim pričama. Ispripovedan glasom Zlate, roman prati gotovo ceo njen život, od 1984. do 2012. godine, i u svom središtu zadržava specifičnu situaciju u kojoj se sestre nalaze. One su obeležene svojim izgledom i pozicijom Drugoga koja se ogleda na svakom mogućem planu i u interakciji sa svakom osobom sa kojom dođu u kontakt. Spojenost glava obeležava i njihov odnos sa *roditeljima* koji ih krive za to, konstantno ih osuđuju i ponašaju se izrazito negativno prema njima, kritički nastrojeno i neretko otvoreno antagonistički i bezobzirno, ali i u *društvu* – u školi, na ulici, u komšiluku, itd. Svi ih posmatraju, svi se sablažnjavaju, šapuću, zaziru, upiru prstom, beže, gade se i teraju ih od sebe. Na početku narativa, dve sestre imaju po dvanaest godina i već izgrađen vrlo realan stav o sebi i svetu: „Sigurno smo padale u oči svakom prolazniku, a još i više stanarima posedalim na balkonima ili zastalim kraj otvorenih prozora zgrade koji su

nas poznavali vrlo dobro: naime, ja i sestra bile smo bliznakinje, sijamske, sa sraslim, spojenim glavama kod slepoočnica, odmah iznad mog levog i njenog desnog uha. Takve smo se rodile, na našu nesreću, a na sramotu naših roditelja.“ Dakle, pod utiskom roditelja i zajednice, one su naučene da neskriveno mrze situaciju u kojoj su i, kao rezultat toga, jedna drugu, i jedino ka čemu teže je odvajanje glava. Umesto da odrastaju u okruženju koje će ih podržavati i dati im do znanja da priroda njihovog stanja nije njihova krivica i da breme koje nose ne mora da bude tako teško, Srebra i Zlata preuzimaju svu odgovornost na sebe, projektuju je jedna na drugu i time još više otežavaju sopstvene živote. One nisu složne i neprestano se svađaju, ali vena koja spaja njihove glave sprečava ih da se udalje. Biti obeležen, na taj način, tako rano u mladosti, i prihvatati to, verujući da je u pitanju sopstvena krivica, teško pada detetu, ali baš to ovim protagonistkinjama daje snagu da istraju i pomera ih, u simboličkom smislu, iz sfere običnog u domen posebnog, mnogo jasnije nego njihov fizički izgled.

Iako spojene, sestre su potpuno različite ličnosti, zbog čega se njihov spoj nameće kao još neprirodniji i tragičniji. Dele istu krv i, konsekvntno, slična osećanja koja se manifestuju u trenucima uzbuđenosti, razdraženosti, panike, sreće i straha, ali je to jedino što ih spaja. Posedujući sopstvene poglede na svet, one dokazuju da su njihova unutrašnja bića razdvojena i da imaju dijametralno suprotan stav prema svim ključnim pitanjima; najzad, ova borba suprotnosti ima svoje pozitivno značenje jer omogućava delu da se razvija i teče. Nerazdvojno spajajući dva suštinski različita bića, Dimkovska u romanu *Rezervni život* poteže ne samo veliko pitanje identiteta koje se s vremenom dodatno usložnjava, već i figuru dvojnika, jednu od arhetipskih u svetskoj književnosti. Pomoću koncepta *doppelgänger-a*, ona stavlja svoje junakinje u širi kontekst i progovara o identitetu, jedinstvenosti i ljudskosti na opipljiviji i konkretniji način. Tako se dve sestre, premda ih svi posmatraju kao jedan entitet i dva neodvojiva dela jedne celine, nameću kao zasebne i odvojene ličnosti koje, bez mogućnosti da se ostvare bez one druge, moraju da pristaju na kompromise da bi uopšte mogle da funkcionišu. Srednju školu, na primer, biraju po želji jedne, a fakultet prema interesovanjima druge bliznakinje, svesne da će uvek jedna morati da potisne svoje težnje zarad druge. One imaju suprotstavljene ciljeve i pokreću ih drugačiji porivi, te se mogu okarakterisati kao predstavnice dva životna principa, dva tipa ličnosti – jedna racionalno posmatra svet, pragmatična je, politički aktivna i društveno osvešćena, teži razdvajanju, potpunom osamostaljivanju i ostvarenju bračnog i porodičnog života kao zasebna individua, dok je druga umetnički nastrojena, religiozna, oprezna i nepoverljiva u ishod operacije koja ih očekuje. Uz to, dok Srebra prati geopolitičku situaciju u svetu, bavi se pravnim naukama i želi da se uda čim joj se ukaže prilika, Zlata zazire od dodira muškarca dok je fizički spojena sa sestrom, prepušta se eskapističkim razmišljanjima i čitanju, ponajviše, ne slučajno, poezije Marine Cvetajeve („Razumela sam je i razumela me je. Bilo je to drugačije čitanje, različito od svakog drugog“). Opisujući ovaj par prinudno spojenih dvojnika i navodeći primere njihovog neslaganja, autorka ih suptilno sve više razdvaja i, mada se čini da ih posmatra kao jin i jang koji ne mogu da se odvoje, postepeno teži ka formiranju zasebnih identiteta. Upravo zbog toga se ideja *doppelgänger-a* nameće kao adekvatan način posmatranja ovih junakinja: opisujući Srebru i njen način rezonovanja, Zlata istovremeno opisuje i sebe i definiše sopstveno biće putem (ne)slaganja sa onim koje joj je najbliže i najsličnije.

Uz to, otkrivajući u sestri određene tokove misli i postupke sa kojima se iz ideoloških razloga ne miri, ona čitaocima dodatno potvrđuje sebe, svoju individualnost i posebnost. No, nijedna protagonistkinja ne bi mogla da se adekvatno suoči sa roditeljima, porodicom i svetom sama, te se u njihovom konfliktu, paradoksalno, krije jedini način zajedničke borbe protiv društva koje ih apriorno odbacuje i posmatra kroz fizički izgled, a ne uprkos njemu.

U ostvarivanju zasebnih identiteta, sijamske bliznakinje jednostavno moraju da se odvoje i taj čin – težak i rizičan operativni zahvat koji uključuje velik broj lekara i logistiku koja je u većem delu njihovog života nemoguća – mogao bi da predstavi njihovo novo rođenje. Pa ipak, u zemlji kao što je SFRJ, a potom i Makedonija, takvu operaciju nije moguće izvesti, niti ju je čak lako i zamisliti. Stoga razvoj želje za odvajanjem raste kako sestre stasavaju, uobličava se i postaje najkonkretniji u najkritičnijem trenutku koji zahvata njihovu domovinu. U vreme kada one više nisu deca, životna situacija koju trpe već dve decenije počinje najviše da im smeta, no pada u zapećak usled ozbiljnijih stvari, koje, premda van dometa, kroje njihovu sudbinu. Tako u jednom momentu roman prelazi iz okvira lične i porodične priče u političku alegoriju u kojoj se raspad jedne zemlje poistovećuje sa razlazom o kojem junakinje sanjaju. Njihova žrtva kontrastira se sa onom koja je neophodna da bi došlo do razlaza država i njihov strah postaje paradigma strahova svih onih koji su prošli kroz taj period. Dimkowska paralelno ispisuje kolektivnu i individualnu tragediju, dva lica iste stvari, ali staje na stranu potonje, pridajući joj veću važnost: i tokom najvećih ratnih sukoba ostaje usredsređena na Srebru i Zlatu. Štaviše, autorka retko opisuje sam rat i front koji je fizički daleko od njih, odlučivši se da umesto slike velike tragedije skicira veći broj zasebnih, malih priča pojedinačnih ljudi koje, kao celina, ubedljivije dočaravaju iskustvo rata od izveštaja o kolektivnim nesrećama. Sa druge strane, upravo rat pokreće najveću nadu za odvajanjem glava protagonistkinja i osamostaljivanjem koje iščekuju: ako se već desio raspad SFRJ, događaj za koji dobar deo društva nije pomislio da je moguć, ko sme da kaže da se i ove dve devojke ne mogu spasiti? – „Kada su mogle da se odvoje cele dve republike od Jugoslavije što je pre toga bilo ravno naučnoj fantastici, kako ne bi mogle da se odvoje dve glave hirurškim nožem? Kako neće moći da se odvoje naše glave?“ Politička konotacija i tadašnje prilike idu van ove paralele, te autorka eksplicitno pominje ne samo rat u Bosni, rast tenzija u Makedoniji i Srebrenicu – koja je naročito vezana uz Srebrinu ličnu priču – već i promene u Rumuniji i SSSR-u, novije događaje kao što su teroristički napadi u Njujorku, sukobi na Bliskom istoku, situacija na Kosovu i promene u Makedoniji. Međutim, sve ove prilike prelomljene su kroz vizuru intimnih momenata u životima sestara. (Uzگرد, vrlo bitan aspekt romana je odrastanje i sazrevanje protagonistkinja, njihov fizički i mentalni razvoj, otkrivanje sopstvene ženstvenosti i formiranje brakova i porodica.) Otud su one uvek u središtu romana *Rezervni život* – posebno zahvaljujući tome što je naracija prepuštena jednoj od njih – dok je raspad SFRJ istovremeno i referentni okvir njihovih formativnih godina koji je ispunio njihovu mladost težinom smrti, i nešto što se dešava u pozadini njihove lične tragedije, kao kulise. Kada napokon uspeju da se odvoje, u svojoj dvadeset i četvrtoj godini, raspad zemlje je i dalje relevantan, kako za celo društvo, tako i za njih same. One znaju da su nekada bile „kobajagi kao dve bivše jugoslovenske republike, spojene, a sada ćemo biti odvojene, ali bez ratova, na miran način, sa zajedničkim dogovorom, ne kao Dejtonski sporazum nego kao Ženevska konvencija, lepo ćemo se odvojiti jedna od druge, i krv će doduše

pasti, ali nećemo ni znati za to, sve će se desiti u snu, u dubokoj anesteziji, a kada se probudimo bićemo samostalne, nezavisne, slobodne, sa sopstvenim uređenjem i samo će još najciničniji i najzlomerniji ljudi još govoriti 'bivše sestre sa spojenim glavama', ali mi ćemo ipak biti sadašnje, sa odvojenim glavama..."

Uprkos ovoj nadi, kada se operacija okonča, čitalac, a i sama naratorica, saznaje da Srebra, sestra koju bi lekari trebalo da sačuvaju ako bi morali da biraju koja će ostati u životu, nije preživela. (Čak i njeno ime aludira na drugi stepenik na pobjedničkom postolju i anticipira da ona neće imati šampionski ishod u igri života.) Opet, ova dvostruka asocijacija proteže se, sa jedne strane, na razdvajanje republika i sve žrtve tog poteza, dok se, sa druge, ideja osamostaljenja i formiranja sopstvenog identiteta dodatno usložnjava. Zlata nije srećna što je preživela i ne može potpuno da uživa u novom životu bez sestre jer oseća kao da joj fali deo tela i uma: „Kao da je moje ja bilo neodvojivo od Srebrinog ja i sada kada nje nema više kao da ni ja nemam svoje ja, kao da nisam znala ko sam.“ Ona ne ume da se ponaša kada je sama i, mentalno mrtva od tuge za sestrom, živa je samo fizički; sada, kada je došlo do razdvajanja i ostvarivanja intimnosti, ne zna šta bi sa svojom samoćom od koje ostaje gorak ukus u ustima. Ona formira novi identitet, seli se u London, započinje vezu sa Bogdanom, prijateljem iz detinjstva, posvećuje se postdiplomskim studijama na kojima, vrlo indikativno, istražuje pisce-emigrante¹ i živi život naizgled tipičnog iseljenika u zapadnoj zemlji. Ovdje pitanja identiteta, Drugosti i pronalazjenja sebe stupaju u novi kontekst, dok se teme emigracije i dvojništva spajaju u jednu. Pitanje identiteta ređe se postavlja kada je on stabilan i kada junaci mogu jasno da definišu sebe i svoj položaj u svetu, ali kada su nesigurni u to šta su i ko su, ili kada se nađu u nepoznatoj situaciji i na nesigurnom tlu – što se naročito dešava nakon preseljenja u drugi predeo – pitanje identiteta se poteže i na njega treba adekvatno odgovoriti. Zlata nije u prilici da to učini usled gubitka osobe pomoću

---

¹ Zlata ima aspiracije prema pisanju i još od detinjstva sanja da će celog života graditi svoju biblioteku, čitati i pisati romane, ali ove težnje nikada ne ostvaruje, te ovaj *Bildungsroman* ne postaje i *Künstlerroman*. Sam čin pisanja je način da se ostvari samostalnost i individualnost i da se pronađe i potvrdi lični identitet u novom kontekstu. Ono nije moguće dok je Srebra živa zbog stida i neprijatnosti koje bi postupak stavljanja reči na papir izazvao pred drugim parom očiju: „Godinama docnije shvatih zašto nisam mogla da pišem, iako sam nosila taj poriv u sebi: nisam bila sama. Čovek ne može da piše ako nije sam. Sa glavom spojenom sa drugom glavom ne može da se piše. Pisanje je intimnost, a ja i Srebra nismo imale intimnost niti u jednom trenutku života. Zato sam se prisilno odričala od pisanja, a u sebi sam pisala i zapisivala sve što nam se dešavalo, sve što mi je padalo na pamet, sve što bih primetila i osećala.“ Ovo podseća na ideju Virdžinije Vulf koja u eseju „Sopstvena soba“ govori da žena mora imati „svoju sopstvenu sobu ako misli da piše prozu“ i određen nivo autonomnosti i intime, što je Zlati potpuno nedostupno. No, ona ne piše ni nakon osamostaljenja usled osećanja da joj u životu nešto fali i da sestrina smrt koči njene spisateljske namere. Umesto toga, ona istražuje pisce-emigrante, kako sa Balkana, tako i iz drugih krajeva sveta, prepoznaje se u njima i počinje da shvata na koji se način pitanje identiteta, jedno od onih koje je neprestano opseđa, rešava u književnosti i jeziku: „Počela sam i sama da upoznajem emigrantske pisce i spisateljice, London je bio prepun emigrantskih umetnika. Posle svakog razgovora s njima iznova i iznova sam shvatala da se rađamo, ali i da se ne rađamo kao nacionalna bića. Ne određuje nas samo tlo na kojem smo se rodili nego i sva usputna tla, svi 'vazdusi' koje smo udisali, ljudi koje smo sretali, jezici u kojima smo isprobavali snagu preobražaja. Čovek pisac je semi-kameleon, semi-kamen. I uoči umiranja jedan crvić u diši kaže mu na maternjem jeziku: 'Ko si ti, ko si bio?' Umire pre no što će odgovoriti na pitanje. Na to pitanje pisac-emigrant nema odgovora.“

koje je opisivala svoju dotadašnju egzistenciju, pa utvrđuje svoje *ja* u okvirima nove profesije i nove veze. Ipak, njena sreća kratko traje, a događaji koji će uslediti – ubistvo Bogdana, otkrivanje njegovih kriminalnih radnji, nepravedno optuživanje Zlate za saučesništvo, rađanje dece neposredno pred odlazak u zatvor, vreme provedeno bez njih, smrt majke, itd. – samo su kulminacija njenog tužnog života i nove epizode u seriji nesrećnih događaja koji su počeli dolaskom na svet kao deo para sijamskih bliznakinja.

Ove kasnije epizode u romanu *Rezervni život* čitaocima mogu da deluju kao preterivanje, prolongiranje kraja i na prvi pogled pomalo nepotrebno dopisivanje novih životnih iskušenja junakinji koja je već previše toga preživela, ali se shvata da svi ovi incidenti imaju svoju poziciju u narativu. Oni nisu puko gomilanje jedne katastrofe na drugu, već poteškoće sa kojima se naratorka bori, svesna da je život koji joj je dat jedini koji ima i da on ne može biti zamenjen nekim simulakrumom, niti se može odvijati na bilo koji drugi način – rezervna varijanta, naposljetku, ne postoji. Njena stvarnost posle sestrine smrti je potpuno različita od one pre tog gubitka, ali i predložak za nastavak života i priče kojom Lidija Dimkowska potresno spaja individualno i kolektivno, te prošlo i buduće, u tragediji pojedinca, naroda i vremena.